

A deuterokanonikus vagy apokrif bibliai könyvek

E könyvek kapcsán először is a „deuterokanonikus” és „apokrif” elnevezéseket szükséges tisztáznunk. Azokat a könyveket nevezzük protestáns szóhasználattal apokrifoknak (az „apokrif” szó görögül azt jelenti „elrejtett, titkos”), amelyeket a zsidóság végül nem vett fel a kánoni könyvek közé, ugyanakkor benne voltak a Septuagintában és a Vulgátában (a kettő nem pontosan ugyanazokat a könyveket tartalmazza), tehát részévé lettek a római katolikus ószövetségi kánonnak. Ugyanezeket a könyveket a római katolikus szóhasználat is megkülönbözteti az ún. protokanonikus könyvektől, mégpedig a „deuterokanonikus” elnevezéssel. A helyzetet tovább bonyolítandó, el kell mondanunk azt is, hogy a római katolikus szóhasználat is ismeri az „apokrif” elnevezést, mégpedig azokra a könyvekre nézve, amelyeket a protestánsok „pszeudepigráf” iratoknak neveznek. Mi ebben a fejezetben a „deuterokanonikus” kifejezést használjuk, részben mert ezzel elkerülhetők a fenti átfedésekből eredő félreértések, részben mert pontosabbnak érezzük, s mentesnek a negatív felhangtól, értékítélettől, s emiatt a szakirodalomban is inkább ezt használják. Hagyományosan a következő könyveket nevezzük deuterokanonikusnak: Ezsdrás első könyvét, *Tóbit könyvét*, *Judit könyvét*, *Salamon bölcsességét*, *Jézus, Sirák fia könyve*, *Bárúk*, *Jeremiás levele*, *kiegészítések Dániel könyvéhez (Zsuzsanna és a vének, Bél és a sárkány)*, *Manassé imája*, *Makkabeusok első és második könyve*. Gyakorlati megfontolásból ezek közül tartalmilag csak a dőlt betűvel kiemelt könyvekkel fogunk foglalkozni, amelyek benne vannak az 1973-as római katolikus Bibliában, illetve megjelentek a Magyar Bibliatársulat által 1998-ban kiadott „Deuterokanonikus bibliai könyvek” című kiadványban.

A deuterokanonikus könyvek szerepe a judaizmusban és a keresztyénségben

A deuterokanonikus könyvek éppúgy a zsidóság körében keletkeztek, mint az ószövetségi szent iratok. Hasonlóan az ószövetségi könyvekhez, többnyire ezeknek sem ismerjük a szerzőit, talán az egy JSirák kivételével (a 2Makk is megnevezi a forrását). Ez tehát még nem lett volna elég ok arra, hogy kiszoruljanak a zsidó kánonból. Más okokat kell keresnünk.

Abban az időszakban, amikor a deuterokanonikus könyvek többsége keletkezett (Kr.e. 200 – Kr. u. 90), már csak a zsidó héber kánon harmadik része (Írások) volt lezáratlan, a Törvény és a Próféták könyvei rögzültek voltak, nem is véletlen, hogy a korabeli források (pl. Mt 5,17 is) így nevezik a héber Szentírást. Nem volt egyetértés e harmadik csoport kánoni helyzetét illetően, ez tükröződik abban is, hogy az ekkor összeállított Septuagintába nem csak hogy olyan könyvek kerültek bele, amelyek később a jabnei zsinaton (Kr.u. 90) kiszorultak a Szentírásból, de az Írások egyes könyvei is jelentősen eltérő szöveggel szerepelnek az alexandriai (LXX) és a héber kánonban.

Ebben az időszakban Palesztinában a kanonizálás meghatározó érvényű elemévé vált az a legenda is, amely Ezsdrás, a Babilonból Jeruzsálembé érkező írástudó és pap személye köré fonódott. Azt tartották róla, hogy egyfajta második Mózesként negyven

nap alatt lediktálta az elveszett 24 szent iratot, és mellette több más apokaliptikus írást is. A 24-es szám ettől kezdve megváltoztathatatlanul jelezte, hogy hány isteni ihlettségű szent könyve van a zsidóságnak. Azt is biztosan tudni vélték az írástudók, hogy ezután Istennek már nem volt kijelentése a néphez, mert nincsenek igazi próféták (erről tudósít Josephus Flavius az Ap. 1.8-ban és az 1Makk 4,46; 14,41 is). Azok a könyvek tehát, amelyek Ezsdrás után íródtak, teljességgel esélytelenek voltak arra, hogy a zsidóság szent könyvei legyenek. Így jártak a Makkabeusok könyvei, amelyek a zsidóság egy későbbi korszakát írták le, de JSirá is, amelynek szerzője megnevezi magát, holott köztudottan jóval Ezsdrás után élt. Itt érdemes megjegyeznünk, hogy jóllehet egyes kanonikussá lett könyvek is jóval Ezsdrás kora után íródtak, mégis pozitív elbírálás alá estek, mert szerzőiként vagy főszereplőiként korábbi személyiségeket jelöltek meg (például Dániel, Eszter vagy Salamon).

Más könyveket talán az a tény zárt ki a héber kánoni besorolásból, hogy eleve görög nyelven íródtak, ilyen volt például a SalBölcs is. Megint más művek (például Judit, Dániel könyvének kiegészítései vagy Tób) ugyan héberül vagy arámul íródtak, de ezeken a nyelveken nem terjedtek el, szemben görög nyelvű fordításaikkal. Olyannyira így volt ez, hogy e könyvek végül csak görög kéziratokban maradtak fenn, s ma csupán a szöveg fordulatai, mondatszerkezetei árulkodnak arról, hogy eredetileg nem ezen a nyelven írták őket.

Hogy a deuterokanonikus könyvek mégis fennmaradtak, sőt népszerűek lettek, abban először is a Septuaginta, másodsor pedig a keresztyénség játszott főszerepet. Az első — görögül beszélő — keresztyének Szentírása a Septuaginta volt, amely megőrizte számunkra a deuterokanonikus iratokat. Az Újszövetségben előforduló ószövetségi idézetek döntő hányada a Septuaginta fordítás szerinti szöveg. Ezek között közvetlen deuterokanonikus idézetet ugyan nem fedezhetünk fel, de több utalással is találkozunk: Pál apostol például előszeretettel használ fel gondolatokat a SalBölcs-ből (vö. Róm 1,18-32 és SalBölcs 13-15), de így tesz Jakab levele (1,19 vö. JSirá 5,11) vagy a Zsidókhoz írt levél (11,35-36 vö. 2Makk 6-7) szerzője is.

Ha el is mondhatjuk, hogy az Újszövetség szerzői tartózkodtak a deuterokanonikus könyvek idézésétől, ez semmiképpen nem állja meg a helyét az ókeresztyén irodalom esetében. A Didaché vagy Barnabás levele, de még inkább Római Kelemen első levele sokszor utal a deuterokanonikus iratokra. Az óegyház legnagyobb írásmagyarázóit, mint Órigenész vagy Szent Jeromos (aki különbséget tett „kanonikus” és „egyházi használatba vett” könyvek között), bár tudományos és szövegkritikai téren fenntartásokkal viseltettek a deuterokanonikus iratokkal szemben — mivel azok olyan népszerűek voltak az egyházban —, ők maguk is használták és idézték azokat. Az Augustinus által vezetett több fontos nyugati óegyházi zsinaton (393, 397, 419) megerősítették a deuterokanonikus könyvek kanonikus státusát, s ugyanez történt a keleti egyházfélben (trulli zsinat, 692) is. A deuterokanonikus könyvek óegyházi népszerűségének érdekes bizonyítéka a Muratori kánon, amely ugyan csak az újszövetségi könyveket sorolja fel, a Jel előtt mégis említést tesz SalBölcs-ről is.

Annak ellenére, hogy a deuterokanonikus könyvek szinte a kanonikus könyvekkel azonos népszerűségnek örvendtek az ó- és középkori egyházban, a protestantizmus kizárta őket az ihletett iratok közül. Ennek okát egyrészt abban kereshetjük, hogy megerősödött a Biblia, így az Ószövetség tudományos kutatása iránti igény és bizalom, ez pedig a — már Órigenész és Szent Jeromos által is vallott — „hebraica veritas” (a héber

eredetiből megismerhető „igazi” olvasat, tkp. a héber Biblia) elvének általánossá tételéhez vezetett. Másrészt az is igaz, hogy a protestánsok gyakran igyekeztek önmagukat és írásértelmezésüket a „megromlott” római katolikus egyház nézeteivel szemben meghatározni, márpedig a tridenti zsinat (1546-53) egyik fő tétele átok alá helyezte mindazokat, akik nem tekintették „szentnek és kanonikusnak” a Vulgatában található valamennyi könyvet. A protestánsok ugyanakkor elvetették a Vulgátát mint az egyetlen megbízható szöveget, s az „eredeti” ihletett héber és görög szöveg iránti buzgalmukban természetes módon mondtak le a deuterokanonikus könyvekről. Luther német Bibliájában (1534) szerepeltek ugyan az „apokrif” könyvek, de csak függelékben, azzal a figyelmeztetéssel, hogy „bár nem azonos értékűek a szent iratokkal, azért hasznosak, és jók az olvasásra”. Károli Gáspár Vizsolyi Bibliájában is ugyanígy, elkülönítve szerepeltek még a deuterokanonikus könyvek, a 17. századtól azonban már végleg eltűntek a protestáns bibliakiadásokból.

A deuterokanonikus könyvek jellemzői és tartalmuk

Tóbit könyve.

Tóbit könyve feltehetően eredetileg héber vagy arám nyelven íródott, valamikor a Kr.e. 3-2. században, majd igen hamar lefordították görögre, és ránk már csak görög kéziratokban maradt. A könyv szerzője egyfajta „erkölcsi népmesét” akart írni: gyakran idézi a Törvényt és a Prófétákat, és ezzel, valamint a történetesközzel is a Szentírás követésére, a zsidó vallás iránti hűségre biztatja olvasóit. Tóbit könyvének sok jellemvonásában hasonlít Dániel könyvére: Tóbit (a Vulgatában és a Vizsolyi Bibliában ugyanígy Tóbiásnak hívják, mint a fiát) és családja az asszírok fogságában is kitart hite mellett (mint Dániel és három társa), és a szerző is gyakran igyekszik az egyébként teljesen kitalált történetet „pontos” történelmi közegbe helyezni.

A történet szerint Tóbit és családja asszír fogságba kerül, ahol Tóbit megbízhatósága miatt magas rangra jut, és a királyi udvar kereskedője lesz. Útjai során nagy vagyont halmoz fel Médiában, de kegyessége miatt a következő király idején kegyvesztetté válik, és egy ideig bujkálnia kell. Egy gyors királyváltás azonban ismét lehetővé teszi számára, hogy visszatérjen Ninivébe. Amikor kegyesen eltemet egy szerencsétlent, akit az utcán meggyilkoltak, rituális tisztátalansága miatt megmosakszik és a házon kívül fekszik le aludni. Az alvó Tóbit felett repdeső madarak ürüléke azonban a szemébe hullik, és megvakul. A vak Tóbit hamar elszegényedik, s ekkor eszébe jut a nagy vagyon, amelyet Médiában, egy barátjánál hagyott letétben. Elküldi fiát, Tóbiást, hogy hozza el a pénzt. Ugyanekkor a médiái barát, Raguél Sára nevű leánya nagy bajban van: már hétszer adták férjhez, de hiába, mert egy gonosz démon, Azmodeus a nászéjszakákon minden férjét megölte. Az időközben útra kelt Tóbiás mellé szegődik a rangrejtett Rafael arkangyal, akit Isten küldött a vak Tóbit és az „elátkozott” Sára megsegítésére. Tóbiás útközben kifog egy nagy halat, amelynek epéjét, szívét és máját Rafael tanácsára gyógyszerként magával viszi. Médiában Tóbiás és Sára egymásba szeretnek és összeházasodnak. Rafael tanácsára a hal elégetett belső szerveinek segítségével elűzik Azmodeust a nászéjszakán, és az ifjú pár boldogan útra kelhet a vagyonnal együtt Tóbiás apjának házához, Ninivébe. Tóbiás — Rafael tanácsára — a hal epéjével keni be apja szemét, aki így visszanyeri látását. Amikor Rafael felfedte kilétét, a

család fennhangon dicsőítette Istent a szabadításért. Tóbiás szülei halála után visszatért Sárával apósához Médiába, ahol boldogan éltek, amíg meg nem haltak.

Judit könyve

A könyvet feltehetően a Kr.e. 2. században írhatták, eredetileg héber nyelven, ezt azonban igen hamar kiszorította a görög fordítás. A szerző célja, hogy a zsidóság hazaszeretét fokozza a távoli, ködös múltban élt gyönyörű, hősi özvegy példájával. Azért nevezhetjük bátran „ködös múltnak” a könyv történeti háttérét, mert az hemzseg a pontatlanságoktól: először is a valójában újbabiloni Nebukadneccart asszír királynak nevezi, aki a médek uralkodójával, Arpaksaddal háborúzik, majd megtámadja a zsidókat is, akik ekkor már visszatértek a babiloni fogságból (!). Egyesek szerint olyan kiáltóak a történeti teljességek a könyvben, hogy azok csakis szándékosak lehetnek, vagyis a szerző azt akarta sugallni velük, hogy az olvasók az eszmei háttérre (hazaszeretet, vallási törvények iránti és házastársi hűség) figyeljenek. Nem utolsó sorban ez utal arra, hogy talán a makkabeusi korból származik Judit könyve.

A történet szerint, miután Nebukadneccar leigázta Médiát, elindul nyugat felé, hogy sorra meghódítsa az olyan apró országokat, mint Izrael. Mindenkit könnyen leigáz, egyedül a zsidók szállnak szembe a hatalmas túlerővel. Az asszírok beszorítják őket — a közelebről helyileg meg nem határozható — Bétulia sziklás erődítményébe. A víztől elzárt és kiéheztetett zsidók már-már a megadást fontolgatják, amikor a megalkuvó gondolat miatti felháborodásában jelentkezik a szépséges és gazdag özvegy Judit: vállalja, hogy megszabadítja népét az ostromlóktól. Kicsinosítja magát, felszerelkezik kóser ételekkel (hogy küldetése során ne kelljen hozzáérnie tisztátalan eledelhez), és szolgálója kíséretében Holofernész, az asszír parancsnok táborába indul. Holofernészt lenyűgözi Judit szépsége, és a vacsora után a sátrába invitálja. Judit azonban a sok italtól elbódult Holofernész fejét veszi a sátor rejtekében. A fővezér fejét ételhordó kosarában visszaviszi a zsidók táborába, majd kitűzi a várfalon. Az ellenség csak reggel veszi észre, hogy mi történt, s amikor meglátják Holofernész fejét a vár fokán, annyira megrémülnek, hogy az ezt követő csatában megfutamodnak a maroknyi zsidó sereg előtt. Juditot hősiességéért egész életében nagy megbecsülés övezte. Ő maga nem ment újra férjhez: férje emlékét hűséggel őrizve és kegyes életet élve szállt a sírba késő öregségében.

Salamon bölcsessége

A könyv latin neve egyszerűen Sapientia, vagyis „bölcsesség”, ami világosan kijelöli a mű helyét: része az ószövetségi bölcsességi irodalomnak, ugyanakkor annak egy igen késői sarja. A mű szerzője nem lehet a bibliai Salamon, hiszen ő nem tudhatott görögül, a SalBölcs pedig nem csak hogy nem maradt fenn héber vagy arám változatban, de görög mondat szerkezetei és szóhasználata is világosan mutatják, hogy hellenista szerző görög eredeti művéről van szó. Ez a hellenista szerző feltehetően a Kr.e. 1. században élt, az egyiptomi Alexandriában, tehát ugyanannak a több százezres zsidó diaszporának volt a tagja, mint Alexandriai Philón. A SalBölcs szerzője is éppen olyan jó görög filozófiai neveltségben részesülhetett, ezért művében lépten-nyomon érezzük a hellenisztikus filozófia hatását. Azokkal a kérdésekkel vívódik, amelyekkel a „nagy” bölcsesség-könyvek, a Példabeszédek, a Prédikátor vagy Jób: a helyes élet lehetőségével, az Istennek tetsző és az istentelet élet dilemmájával, a testi dolgok elébe helyezendő szellemi értékekkel és az élet végső értelmével. Míg azonban az említett könyvek megpróbálták

(ha nem is mindig sikerrel) a hagyományos zsidó vallás keretein belül választ adni ezekre a kérdésekre, addig a SalBölcs szerzője ötvözni igyekszik az „atyák hagyományát” (pl. deuteró-ézsaiás öröksége az 13,1-19-ben) és Plátón (8,19-20; 9,15) vagy a sztoikusok (1,7), sőt nem ritkán az epikureisták tanait. A 3,13-4,6-ban például arról beszél, hogy — ha azt erény kíséri — még a gyermektelenség is job, mint az erkölcstelenség. Nyilvánvaló, hogy törvénytisztelő zsidó ember, aki a judaizmus családmódeljét a magáénak vallja, le nem írta ilyen szavakat. A sztoikus bölcsről ellenben tudjuk, hogy számára az erény mindenek felett álló érték és megvalósítandó élethivatás. Hasonlóképpen igyekszik ötvözni a szerző a zsidók felfogását (a hosszú élet Isten áldásának a jele) a hellenizmus közgondolkodásával a 4,7-20 eszme-futtatásában: a hosszú élet nem egyértelműen jó dolog, hiszen az Isten előtti „sikerességet” nem az élettartam hossza hitelesíti, hanem a bölcsesség elérése. Az isteni „bölcsesség” (aki azonos a sztoikus természetrendező elvvel, a Logossal) az egész könyv központi fogalma: ebben is útkészítőjévé lesz a SalBölcs például János evangéliumának.

Jézus, Sirák fia könyve

A latinul Ecclesiasticusnak is nevezett könyv szerzőjének, Jézusnak az unokája fordította le az eredetileg héberül írt művet görögre. Erről az Előszó tudósítja az olvasót. A szerző valamikor a Kr.e. 180-as években működött: Jeruzsálemben vezetett egy hagyományos Tóra-iskolát, ún. „jesivát”. Ő maga többször is utal erre, és ajánlja olvasóinak, hogy szerezzenek maguknak bölcsességet akár „sok aranyért” (magas tandíj?) is, mert megéri. Hasonlóságok fedezhetők fel a JSirák és a SalBölcs között annyiban, hogy mindkettő kiindulási pontja a bölcsességirodalom, és egyiktől sem idegen a hellenista populáris filozófia nyelve. Különböznek azonban abban a tekintetben, hogy JSirák sokkal gyakorlatiasabb kérdésekkel (például a halál kérdése, a meggazdagodás útjai, a családfő feladatai, az orvos tudásának és Isten gyógyító hatalmának viszonya, az írástudó irigylésre méltó életmódja, helyes viselkedés a lakomákon) foglalkozik. Leírja, hogy az élet mely területein nyilvánul meg a bölcsesség, majd azonosítja azt a zsidó Törvénnyel vagyis a Tórával. Sokan ebben is a sztoikus filozófia hatását látják, amely azonosította a Logoszt a Nomosszal, tehát az isteni bölcsességet a legfőbb természeti törvénnyel. Ez az azonosítás azonban nem csak a könyv szerzője számára volt természetes: a korabeli zsidóságban már elfogadott volt a Tóra „örökkévalóságának” és mintegy természetfeletti létezésének (praeexistentia) a gondolata. Ugyanakkor JSirák sajnálkozik azon, hogy korának Jeruzsáleme mennyire behódolt a hellenista hatásoknak: jól ismerjük ezt a helyzetet és az általa kiváltott frusztrációt a Makkabeusok könyveiből is, amelyek leírják, hogyan vezetett el a zsidóság önkéntes majd erőszakos hellenizálódása a Makkabeusok nacionalista felkeléséig. JSirák egyik érdekessége a 25,13-26, ahol arról olvashatunk, hogy a nő minden rossznak és gonoszságnak a forrása. Ennek a „tapasztalati” megfigyelésnek az okát is megadja JSirák: a bűneset óta van ez így. Hasonló nézetek jelennek meg a Prédikátor könyvében (7,26-29) és Pál apostol egyes leveleiben (2Kor 11,3; 1Tim 2,11-15) is.

Bárúk könyve és Jeremiás levele

Vannak szövegkiadások, amelyekben külön szerepel ez a két rövid írás, de vannak olyanok is, amelyekben Jeremiás levele a Bárúk könyve 6. része. E két írásművet feltételezett szerzőiken túl még a mondanivalójuk is összeköti: mindkettő a fogságba hurcolt zsidóságot szólítja meg, új élethelyezetükben kíván a segítségükre lenni. Bárúk Jeremiás próféta írnoke volt, aki mesterét mindenhová elkísérte. Valószínű, hogy a Jeruzsálem eleste után néhány évvel bekövetkező Babilon ellenes zendülést követően Jeremiással együtt őt is Egyiptomba vitték. Bárúk lejegyzí a palesztinai zsidóság bűnvalló imádságát (1,15-3,8), majd Jézus, Sirák fia könyvéhez hasonlóan ő is a bölcsességről (a Törvényről) elmélkedik (3,9-4,4). A könyv záradékában valószínűleg már mestere, Jeremiás próféta vigasztalja a fogságban élő népet, hasonlóképpen, mint a kanonikus Jer 29-ben. Bárúk könyvét feltehetően régi, eredetileg héberül íródott anyagok alapján valamikor Dániel könyvével egy időben állíthatták össze.

Jeremiás levelének fő mondanivalója a bálványimádás elutasítása: a fogságban élő zsidók csakis az egy Isten hűséges tisztelete révén maradhatnak meg az ellenséges vallási környezetben. A téma is jól mutatja, hogy itt Ézsaiás könyvének második nagy szakasza (deutero-Ézsaiás) gyakorolt hatást a szerzőre. Már Jeromos a 4-5. században azt állította a levélről, hogy szerzője semmiképpen sem lehetett Jeremiás (tehát pszeudepigráf műről van szó), s valóban inkább olyan szerzőt kell keresnünk, aki sokkal jobban ismerte a prófétánál a babiloni zsidó diaszpóra belső életét.

A Makkabeusok első és második könyve

E két könyv Josephus Flavius munkái mellett legfontosabb forrásaink közé tartozik a zsidóság szírek elleni küzdelméről, az ún. Makkabeus felkelésről és szabadságharcról. Egymástól teljesen függetlenül, egymásnak néhol ellent is mondvá, és eltérő megközelítéssel beszélnek a Makkabeusok küzdelméről. A „makkabeus” név arámi eredetű, és kalapácsot jelent. Júdásnak, a zsidó szabadságharc legnagyobb hősének lett a mellékneve, némelyek szerint harci erényeinek, mások szerint „polgári” foglalkozásának köszönhetően.

Az 1Makk történeti szempontból hitelesebb műnek tűnik. A történetet Kr.e. 175-ben kezdi, amikor IV. Antiochos Epiphanés lett a Szeleukida Birodalom uralkodója, aki erőszakos módszerekkel igyekezett végrehajtani a már békés úton is igen sikeresnek bizonyuló hellenizációt (a görög nyelv, életmód, szokások és vallási gyakorlat átvételét) a palesztinai zsidóságban. Ez váltotta ki a konzervatív-nacionalista Mattatiás pap véres lázadását, aki híveivel és népes családjával illegalitásba vonult. Ő, de főként fiai, Júdás, Jónátán és Simon gerilla harcmódukkal sikeresen vették fel a küzdelmet a reguláris szír seregekkel. A hosszú évekig tartó küzdelem csúcspontja az volt, amikor 165-ben a zsidó szabadságharcosok Júdás vezetésével visszafoglalták, rituálisan megtisztították, majd újraszentelték a jeruzsálemi Templomot (ennek emlékünnepe mai is a Hannuka). Az 1Makk első része írja le azokat az eseményeket, amelyek a lázadáshoz vezettek, a második részben Mattatiás hőstettéről és haláláról olvashatunk. A 3,1-től Júdás Makkabeus dicső harci tetteiről van szó, a 8. részben a római szenátussal kötött szövetségről a szírek ellen, a 9. részben pedig Júdás haláláról és Jónátán első hadi sikereiről. Jónátán is megújította a szövetséget Rómával, sőt támogatást kért a spártaiaktól is (12. rész). Jónátán halála után Simon állt a zsidó seregek élére (aki

természetesen szintén megújította a szövetséget Rómával és Spártával, 14. rész). Az 1Makk Simon álnok meggyilkolásának történetével ér véget (Kr.e. 143). A könyv számunkra ismeretlen szerzője valamikor a Kr.e. 2-1. század fordulóján írhatta művét, feltehetően eredetileg héberül, amelyet azután igen hamar lefordítottak görög nyelvre (Josephus a Kr.u. 1. század végén már görögül idézi).

A 2Makk már egészen más jellegű könyv. Nem a történeti események leírására helyezi a hangsúlyt, hanem a szabadságharc indítékaira és a zsidóság hitének — a pogányok hitetlenségével és bálványimádásával szembeni — megnyilvánulásaira. A könyv első nagy egysége (1-7. részek) egy az alexandriai zsidóságnak címzett bevezetés után a hithű zsidók üldöztetéséről szól. Itt olvashatunk a hithű Eleázár és a hét testvér valamint édesanyjuk megrázó mártírháláláról (6,18-7,42). Ezek a mártír-történetek — vitatható történeti hitelességük ellenére — azért rendkívül fontosak, mert világosan tanúskodnak arról, hogy a zsidóság körében nem csak a már korábban megismert (vö. JSirá, SalBölcs) platonikus elképzelések voltak népszerűek a lélek halhatatlanságáról, hanem a test feltámadásába vetett hit is, amely majd a keresztyén eszkatológiában (vö. 1Kor 15) válik meghatározóvá. A második nagy egység (8-15,36) a felkelés, a Templom megtisztításának majd Júdás további harcainak történetét beszéli el. A szerző zárszavában utal arra, hogy ott ejti el az elbeszélés fonalát, amikor Júdás erőfeszítéseinek köszönhetően megszilárdul a zsidók Jeruzsálem feletti uralma, a többi testvér küzdelmeiről tehát már nem kíván szólni. A mű bevallottan (2,23) egy bizonyos Cirénei Jázón ötkötetes történeti munkájának összefoglalása vagy kivonatolása. A forrást tehát igen, de a szerzőt név szerint nem ismerjük. Feltehetően az alexandriai zsidó diaszpórában élt, Kr.e. 100 körül.

Kiegészítések Dániel könyvéhez: Zsuzsanna és a vének, Bél és a sárkány

Hasonlóan Eszter könyvéhez, később Dániel könyvéhez is több kiegészítést fűztek a LXX (és a Theodotion-féle fordítás) szövegében. Ezek közül itt csak a két legfontosabbról szólnunk, a Zsuzsanna-történetéről valamint Dániel „kalandjairól” Bél istenség bálványszobrával és a sárkánnyal.

Zsuzsanna és a vének történetét többször nevezték már humorosan „detektív-történetnek” is, amelynek „nyomozója” az isteni bölcsességgel megáldott Dániel fényt derít egy sötét összeesküvésre. Babilonban két tiszteletreméltó előljáró látogatta rendszeresen a gazdag Jójákim házat, s szemet vetettek gyönyörű feleségére, Zsuzsannára. Egy reggel elhatározták, hogy meglesik, amint a ház kertjében sétálgat, és házasságtörésre kényszerítik. Az erkölcsös Zsuzsanna azonban ellenállt nekik, és akkor sem vétkezett Isten ellen, amikor azzal fenyegették meg, hogy tekintélyüket kihasználva bevádolják a törvény előtt az el nem követett házasságtörésért. Zsuzsannát el is ítélte a férfiak gyűlése, de ekkor megjelent Dániel, aki keresztkérdésekkel derített fényt a két férfi hazugságára és Zsuzsanna ártatlanságára. A férfiakat hamis tanúskodásuk miatt halálra ítélték, az istenfélő Zsuzsannát pedig felmentették.

A másik — két részes — történetnek is a bölcs Dániel a főszereplője. Az elsőben Dánielt arra akarták kényszeríteni a babiloniak, hogy leborulva imádjá Bél isten bálványszobrát. Dániel ezt azzal utasítja el, hogy ő nem létező (halott) istent nem imád. Mivel Bél létezésének bizonyítékát abban látták, hogy a szobor minden éjszaka

elfogyasztja az elé tett áldozati ételeket, Dániel egy próbát ajánlott a királynak: miután elhelyezték az ételt a szobor előtt, s Dániel hamuval felszóratta a bálvány körül a padlót, lezárták a templomot, s ők ketten a királlyal megvárták a reggelt. Amikor az ajtókat kinyitva látták, hogy eltűnt az étel, a király először nagyon megörült, de Dániel megmutatta neki, hogy a hamuban hagyott lábnyomok szerint Bél papjai egy rejtekajtón mentek be a templomba, és ők ették meg az áldozati étkeket. A király a csalás miatt éktelen haragra gerjedt, és elpusztította a bálványszobrot. Ezután arról értesülünk, hogy volt egy sárkány azon a környéken, amelyet a nép szentként tisztelt. Dániel megint csak nem akarta imádni a sárkányt, és inkább engedélyt kért arra, hogy ha tudja, elpusztíthassa. Egy szurokból, viaszból és szőrből összegyúrt lepénnyel etette meg a fenevadat, amely ettől valóban elpusztult. A nép csalódottságában Dániel halálát követelte a királytól, aki kényszerűen az oroszlánok vermébe dobatta az ifjút. Isten azonban Habakuk prófétát bízta meg azzal, hogy vigyen eledelt a raboskodó Dánielnek, akit persze az oroszlánok sem mertek bántani. A király, látva hogy Isten mennyire gondját viseli Dánielnek, inkább a vádolókat dobatta az oroszlánok közé, akik azonnal széttépték Dániel ellenségeit.